
РОЗДІЛ VIII. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.343.3+916(477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.01.2.54>

ВОЄННІ ТА ВІЙСЬКОВІ ЗЛОЧИНИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ, ТАДЖИКИСТАНУ ТА УЗБЕКИСТАНУ

Артемов В.Ю.,*доктор педагогічних наук, професор*

ORCID: 0000-0002-5290-4496

e-mail: vuk_karadzic@ukr.net**Калінін О.В.,***кандидат юридичних наук*

ORCID: 0009-0004-6250-0040

e-mail: Aleksaleks989898@gmail.com**Картавцев А.В.,**

ORCID: 0009-0002-5498-0596

e-mail: kartavtcev.a@gmail.com

Артемов В.Ю., Калінін О.В., Картавцев А.В. Воєнні та військові злочини у кримінальному законодавстві України, Таджикистану та Узбекистану.

Вказується, в умовах довготривалої війни України з РФ вкрай актуальною стає проблема термінологічного розмежування понять: «військовий» та «воєнний» злочин. Захист суверенітету, недоторканності і територіальної цілісності нашої держави від будь-яких агресивних посягань, також забезпечення її воєнної безпеки є обов'язком всіх українців. Особливо актуальним це безумовно стає в контексті неприхованого геноциду московії.

Стаття присвячена особливостям розмежування «військових» та «воєнних» злочинів в Україні, Таджикистані та Узбекистані. Вказується, в умовах розгорнутого збройного конфлікту з РФ, кримінальна відповідальність за вчинення «військових» та «воєнних» злочинів потребує нових філософських комплексних підходів, особливо з огляду на звірячі душогубства росіян.

«Воєнний» злочин визначається є поняттям зі сфери міжнародного гуманітарного права, що має глобальний та всеохоплюючий масштаб. Відзначається, що Римський статут прямо визначає, що «воєнні» злочини реалізуються як під час міжнародного збройного конфлікту між двома і більше країнами.

У статті розглянуто особливості організації кримінально-правового забезпечення воєнної безпеки в Україні, Таджикистані та Узбекистані. Визначаються особливості розмежування «військових» та «воєнних» злочинів у зазначених державах. Аналіз Кримінальних кодексів Таджикистану та Узбекистану засвідчив, що місце військових кримінальних правопорушень та «воєнних» у цих країнах та Україні дещо різняться.

Відтак, вбачається за необхідне удосконалити існуючи в Україні підходи до розмежування «військових» та «воєнних» злочинів. Структурування Кримінального кодексу України з огляду на агресію РФ і введений правовий режим воєнного стану повинно стати запорукою вдосконалення кримінально-правового забезпечення воєнної безпеки нашої держави.

Також, пропонуємо розглянути доцільність не лише змістовної, але й формальної імплементації «воєнних» злочинів північної «сусідки» у чинний КК України, зокрема, на нашу думку, з огляду на російську агресію було б доцільно додати до Особливої частини чинного КК XXI Розділ – «Воєнні злочини РФ», де «воєнні» правопорушення Росії будуть відмежовані від «кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку».

Ключові слова: воєнні, військові злочини, кримінально-правове забезпечення воєнної безпеки, структурний аналіз, юридична техніка

Artemov V.Yu., Kalinin O.V., Kartavtsev A.V. War and war crimes in the criminal legislation of Ukraine, Tajikistan and Uzbekistan.

It is indicated that in the conditions of the long-term war between Ukraine and the Russian Federation, the problem of terminological distinction between the concepts of «military» and «war» crime becomes extremely relevant. The protection of the sovereignty, inviolability and territorial integrity of our state from any aggressive encroachments, as well as ensuring its military security is the duty of all Ukrainians. This certainly becomes especially relevant in the context of the undisguised genocide of Muscovy.

The article is devoted to the peculiarities of the distinction between «military» and «war» crimes in Ukraine, Tajikistan and Uzbekistan. It indicates, in the conditions of the unfolding armed conflict with the Russian Federation

A «war» crime is defined as a concept from the field of international humanitarian law that has a global and all-encompassing scope.

The article examines the peculiarities of the organization of criminal-legal support for military security in Ukraine, Tajikistan, and Uzbekistan. The peculiarities of the distinction between «military» and «war» crimes in these states are determined. An analysis of the Criminal Codes of Tajikistan and Uzbekistan showed that the place of military criminal offenses and «war» offenses in these countries and Ukraine is somewhat different. We propose to consider the feasibility of not only the substantive, but also the formal implementation of the «war» crimes of our northern «neighbor» into the current Criminal Code of Ukraine. In particular, in our opinion, in view of Russian aggression, it would be appropriate to add to the Special Part of the current Criminal Code Section XXI - «War Crimes»

Key words: war, war crimes, criminal-legal support of military security, structural analysis, legal technique

Постановка проблеми. В умовах довготривалої війни України з РФ вкрай актуальною стає проблема термінологічного розмежування понять: «військовий» та «воєнний» злочин. Захист суверенітету, недоторканності і територіальної цілісності нашої держави від будь-яких агресивних посягань, також забезпечення її воєнної безпеки є обов'язком всіх українців. Особливо актуальним це безумовно стає в контексті неприхованого *геноциду* московії.

Відтак, кримінальна відповідальність за вчинення «військових» та «воєнних» злочинів потребує нових філософських комплексних підходів. Адже, останнім часом, з огляду на звирячі душогубства росіян ми дедалі більше чуємо про необхідність притягнення РФ до відповідальності за «військові злочини», а це вкрай помилковий підхід, оскільки відповідальність за «військові» та «воєнні» злочини суттєво відрізняються, в т.ч. і в міжнародному гуманітарному праві. Очевидно, що в умовах російської навали особливої актуальності набуває не просто вдосконалення чинних законодавчих норм, але й принципове понятійне розмежування «військових» та «воєнних» злочинів.

Саме тому, вбачаємо за доцільне здійснити спробу порівняльного аналізу «військових» та «воєнних» злочинів у кримінальному законодавстві нашої держави та колишніх середньоазійських республік СРСР – Таджикистану та Узбекистану.

Стан опрацювання проблеми питань вчинення злочинів під час війни загалом, а також розмежувань «військових» та «воєнних» злочинів, з огляду на неспровоковану агресію РФ, характеризується значним зростанням. Так, в Україні останнім часом активізувалися юридичні дослідження щодо упорядкування суспільних відносин в сфері воєнної безпеки, загалом, і військового права, зокрема. Відзначимо наукові праці вітчизняних вчених О. Волощука [2], Малетової О.С., Тригуба О.М. [2], В. Артемова [4], Глушка А.М. [5], Маньгора В.В., Горобець Л.С., Забелін Г.Т. [7] та багатьох ін. В той же час, наукових досліджень присвячених належному юридичному та термінологічному дослідженню особливостей розмежування «військових» та «воєнних» злочинів в таких країнах як Таджикистан і Узбекистан ще й досі не було.

Метою статті є особливості розмежування «військових» та «воєнних» злочинів у Таджикистані та Узбекистані в контексті кримінально-правового порівняння з Україною.

Виклад основного матеріалу. Експансивна політика РФ дедалі більше проявляє свою загарбницьку сутність і це в той час, коли світова та європейська спільнота тримають курс у напрямі прагнення миру і обмеженні насильства. Всьому світу очевидно, що вторгнення РФ – злочин проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку або, якщо говорити конкретніше, неприхований геноцид.

Термін «воєнний» злочин, як зазначалося в ході постановки проблеми, є поняттям зі сфери міжнародного гуманітарного права, а відтак має глобальний та всеохоплюючий масштаб. Римський статут прямо визначає, що «воєнні» злочини реалізуються як під час міжнародного збройного конфлікту між двома і більше країнами [8].

В українському кримінальному законодавстві питання правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку охоплює XX Розділ «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» чинного Кримінального Кодексу України [9]. Статті 438 «Воєнні злочини», 441 «Екоцид» та 442 «Геноцид» зазначеного розділу передбачає правопорушення, які безпосередньо пов'язані та здійснюються протягом збройного конфлікту та вчиняються у рамках політики держави-агресора.

Окрім того, статті 436¹ «Виготовлення та поширення комуністичної і неонацистської символіки...» та 436² «Виправдування, визнання правомірною, забезпечення збройної агресії рф, глорифікація її учасників» [9], які були додані у КК після збройної агресії рф у 2014 та 2022 роках, передбачають кримінальну відповідальність за:

- виготовлення, поширення, а також публічне використання символіки комуністичного, нацистського тоталітарних режимів (у тому числі у вигляді сувенірної продукції), публічне виконання гімнів срср, урср (усрр);
- виправдування збройної агресії рф проти України;
- заперечення збройної агресії рф проти України;
- виправдування тимчасової окупації частини території України тощо.

Натомість, всі склади «військових» злочинів прописані в єдиному джерелі національного кримінального права – Кримінальному кодексі, а саме в XIX Розділі, який складається з 37 статей і має назву «Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (Військові кримінальні правопорушення)». Поняття «військового» злочину визначається у ст. 401 і передбачає правопорушення, які можуть відбутися в ході несення або проходження військової служби, вчинені військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів [9].

З метою порівняльного аналізу «військових» та «воєнних» злочинів у кримінально-правовому законодавстві колишніх середньоазійських республік срср, здійснимо структурний аналіз Кримінальних Кодексів Таджикистану та Узбекистану в контексті дотримання юридичної техніки. Зокрема, в КК Таджикистану [10] (Особливій частині), вміщено два розділи у яких передбачено «військові» та «воєнні» правопорушення. Це, зокрема, Розділ XIV «Злочини проти військової служби», яка включає однойменну главу, що містить 27 статей та Розділ XIV «Злочини проти миру і безпеки людства», яка також включає однойменну главу, що містить 12 статей.

Глава 33 «Злочини проти військової служби» містить 27 статей:

- 366 «Поняття злочинів проти військової служби»;
- 367 Виключена;
- 368 «Невиконання наказу»;
- 369 «Опір начальнику або примус його до порушення службових обов'язків»;
- 370 «Застосування сили стосовно начальника»;
- 371 «Погроза начальнику»;
- 372 «Образа військовослужбовця»;
- 373 «Порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності між ними відносин підлеглості»;
- 374 «Самовільне залишення частини або місця служби»;
- 375 «Дезертирство»;
- 376 «Ухиляння від виконання обов'язків або від військової служби шляхом членоушкодження»;
- 377 «Порушення правил несення бойового чергування»;
- 378 «Порушення правил несення прикордонної служби»;
- 379 «Порушення статутних правил вартової служби»;
- 380 «Порушення статутних правил несення внутрішньої служби та патрулювання у гарнізоні»;
- 381 «Порушення статутних правил несення служби з охорони громадського порядку і забезпечення громадської безпеки»;
- 382 «Добровільна передача військовослужбовцем вогнепальної зброї, боєприпасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв і бойової техніки»;
- 383 «Здача або залишення ворогу засобів ведення війни»;
- 384 «Самовільне залишення поля бою або відмова від застосування зброї»;
- 385 «Добровільна здача у полон»;
- 386 «Знищення або пошкодження військового майна»;
- 387 «Порушення правил поведінки зі зброєю і предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточуючих»;
- 388 «Втрата військового майна»;
- 389 «Порушення правил володіння або експлуатації автомобілів»;

390 «Порушення правил польотів або підготовки до них»;

391 «Зловживання владою або службовим становищем, перевищення посадових або службових повноважень, або бездіяльність влади»;

392 «Недбале ставлення до служби»;

393 «Викрадення вогнепальної зброї, боєприпасів і бойової техніки»;

394 Виключена.

Глава 34 «Злочини проти миру і безпеки людства» містить 12 статей:

395 «Агресивна війна»;

396 «Публічні заклики до розв'язування війни»;

397 «Виробництво та поширення зброї масового ураження»;

398 «Геноцид»;

399 «Біоцид»;

400 «Екоцид»;

401 «Найманство»;

401¹ «Незаконне залучення і участь громадян Республіки Таджикистан та осіб без громадянства у збройних підрозділах, збройному конфлікті або військових діях на території інших держав»;

402 «Напад на осіб та установи, які користуються міжнародним захистом»

403 «Умисне порушення норм міжнародного права, вчинене у ході збройного конфлікту»;

404 «Умисне порушення норм міжнародного права, вчинене у ході внутрішнього збройного конфлікту із загрозою здоров'ю або каліцтва»;

405 «Інші порушення норм міжнародного гуманітарного права».

Також, розглянемо і структуру Кримінального Кодексу Узбекистану [11], де також представлено два розділи у яких передбачено «військові» та «воєнні» правопорушення. Це, зокрема, Розділ XII «Злочини проти миру і безпеки людства» і IX «Злочини проти Республіки Узбекистан», а також Розділ VII «Злочини проти прядку несення військової служби» Особливої частини, який включає чотири глави, зокрема: XXI «Злочини проти прядку підпорядкованості та дотримання військової честі», XXII «Злочини проти порядку проходження військової служби», XXIII «Злочини проти порядку збереження або експлуатації військового майна» та XXIV «Військові посадові злочини».

Глава VIII «Злочини проти миру і безпеки людства» містить 11 статей:

150 «Пропаганда війни»;

151 «Агресія»;

152 «Порушення законів та звичаїв війни»;

153 «Геноцид»;

154 «Найманство»;

154¹ «Вступ, вербування на військову службу, на службу до органів безпеки, поліції, військової юстиції або інших подібних органів іноземних держав»;

155 «Тероризм»

155¹ «Неповідомлення відомостей і фактів про підготовлювані або скоєні терористичні акти»;

155² «Проходження навчання, виїзд або пересування з метою здійснення терористичної діяльності»;

155³ «Фінансування тероризму»;

156 «Поширення національної, расової, етнічної або релігійної ворожнечі.

Глава IX «Злочини проти Республіки Узбекистан» містить 7 статей:

157 «Зрада державі»;

158 «Посягання на Президента Республіки Узбекистан»;

159 «Посягання на конституційний лад Республіки Узбекистан»;

160 «Шпигунство»;

161 «Диверсія»;

162 «Розголошення державних секретів»;

163 «Втрата документів, що містить державну або військову таємницю»

Глава XXI «Злочини проти прядку підпорядкованості та дотримання військової честі»

279 «Непокора»;

280 «Невиконання наказу»;

281 «Опір начальнику або примушування його до порушення службових обов'язків»;

282 «Погроза начальнику»;

283 «Заподіяння тілесних ушкоджень»;

284 «Образа підлеглим начальника або начальником підлеглому»;

285 «Порушення статутних правил взаємовідносин між військовослужбовцями за відсутності між ними відносин підлеглості»;

286 «Мародерство».

Глава XXII «Злочини проти порядку проходження військової служби» містить 8 статей:

287 «Самовільне залишення частини або місця служби»;

288 «Дезертирство»;

289 «Залишення гинучого військового корабля»;

290 «Ухиляння від військової служби шляхом членушкодження»;

291 «Порушення правил несення вартової служби»;

292 «Порушення статутних правил несення внутрішньої служби або патрулювання у гарнізоні»;

293 «Порушення правил несення бойового чергування»;

294 «Порушення правил несення прикордонної служби».

Глава XXIII «Злочини проти порядку збереження або експлуатації військового майна» містить 6 статей:

295 «Втрата або пошкодження військового майна»;

296 «Знищення або пошкодження військового майна»;

297 «Порушення правил поведінки зі зброєю, а також речовинами і предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточуючих»;

298 «Порушення правил володіння або експлуатації автомобілів»;

299 «Порушення правил польотів або підготовки до них»;

300 «Порушення правил управління військовими суднами».

Глава XXIV «Військові посадові злочини» містить 2 статті:

391 «Зловживання владою, перевищення або бездіяльність влади»;

392 «Недбале ставлення до служби».

393 «Викрадення вогнепальної зброї, боєприпасів і бойової техніки»;

394 Виключена.

Глава 34 «Злочини проти миру і безпеки людства» містить 27 статей:

395 «Агресивна війна»;

396 «Публічні заклики до розв'язування війни»;

397 «Виробництво та поширення зброї масового ураження»;

398 «Геноцид»;

399 «Біоцид»;

400 «Екоцид»;

401 «Найманство»;

401¹ «Незаконне залучення і участь громадян Республіки Таджикистан та осіб без громадянства у збройних підрозділах, збройному конфлікті або військових діях на території інших держав»;

402 «Напад на осіб та установи, які користуються міжнародним захистом»

403 «Умисне порушення норм міжнародного права, вчинене у ході збройного конфлікту»;

404 «Умисне порушення норм міжнародного права, вчинене у ході внутрішнього збройного конфлікту із загрозою здоров'ю або каліцтва»;

405 «Інші порушення норм міжнародного гуманітарного права».

Цікавим для України є досвід включення до КК Узбекистану [11] (Глава IX «Злочини проти Республіки Узбекистан») низки статей, зокрема: «Зрада державі» (ст. 157); «Посягання на Президента Республіки Узбекистан» (ст. 158); «Посягання на конституційний лад Республіки Узбекистан» (ст. 159); «Шпигунство» (ст. 160); «Диверсія» (ст. 161); «Розголошення державних секретів» (ст. 162) та «Втрата документів, що містить державну або військову таємницю» (ст. 163). Нам такий підхід видається дискусійним. Адже, у Розділі I «Злочини проти національної безпеки України» Особливої частини вітчизняного КК [9] передбачено 11 статей, які визначають карні дії, що посягають на суспільні відносини, які забезпечують суверенітет, територіальну цілісність, недоторканість, обороноздатність, державну, економічну, інформаційну безпеку України. Натомість, як зазначалося вище ХХ Розділ «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» чинного КК України [9] передбачає правопорушення, які безпосередньо пов'язані та здійснюються протягом збройного конфлікту та вчиняються у рамках політики держави-агресора.

Висновки. Таким чином, вбачається, що розрізнення «військових» та «воєнних» злочинів у Таджикистані та Узбекистані (до речі, країнах-членах ОДКБ та ЄвразЕС) у порівнянні з Україною значно ускладнено і гірше структуровано з позицій юридичної техніки. В даному випадку вітчизняний підхід, де чітко розмежовані «злочини проти національної безпеки України», «кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» та конкретно визначені «військові кримінальні правопорушення», на нашу думку є оптимальним.

В той же час, вбачається за необхідне удосконалити існуючи в Україні підходи до розмежування «військових» та «воєнних» злочинів. Відтак, на нашу думку, структурування КК України з огляду

на агресію РФ і введений правовий режим воєнного стану може стати запорукою вдосконалення кримінально-правового забезпечення воєнної безпеки нашої держави.

Також, пропонуємо розглянути доцільність не лише змістовної, але й формальної імплементації «воєнних» злочинів північної «сусідки» у чинний КК України, зокрема, на нашу думку, з огляду на російську агресію було б доцільно додати до Особливої частини чинного КК XXI Розділ – «Воєнні злочини РФ», де «воєнні» правопорушення Росії будуть відмежовані від «кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Волощук О. Воєнні злочини під час війни: поняття, ключові ознаки та відмежування від інших кримінальних правопорушень. *Юридичний вісник*. 2024. № 3. DOI <https://doi.org/10.32782/yuv.v3.2024.6>.
2. Малетова О.С., Тригуб О.М.. Кримінальна відповідальність за воєнні злочини. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 3. С. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.06.127>.
3. Артемов В.Ю. Порівняльний аналіз кримінально-правового забезпечення воєнної безпеки в Україні, Грузії та республіки Польщі. *«Аналітично-порівняльне правознавство»*. Ужгородський національний університет. Випуск 4. 2024. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.04.81>.
4. Глушко А.М. Особливості кримінально-правової кваліфікації дій особи за порушення законів і звичаїв війни. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 2. С. 164–167. URL: <http://surl.li/revbuh>. Коломієць Н.В., Лугина Є.Ю. Проблемні аспекти кваліфікації воєнних злочинів в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 3. С. 466–470. URL: <http://surl.li/oaxadb>.
5. Антонюк Н.О. Контекстуальний елемент воєнних злочинів: зміст і необхідність встановлення. *Право України*. 2023. № 5. С. 30–38. URL: <http://surl.li/ewzdnn>.
6. Загиней-Заболотенко З.А., Гладун О.З. Порушення законів та звичаїв війни (ст. 438 Кримінального кодексу України): особливості кваліфікації з урахуванням контекстуальних обставин. *Право України*. 2023. № 5. С. 117–132. URL: <http://surl.li/tktpvj>.
7. Маньгора В.В., Горобець Л.С, Забелін Г.Т. Відповідальність за порушення норм міжнародного гуманітарного права. *Інформація і право*. 2024. № 1 (48). С. 210–218. URL: <http://surl.li/whygtt>.
8. Римський статут Міжнародного кримінального суду. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
9. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та допов. Київ ВД «Дакор», 2019. 1384 с.
10. Кримінальний кодекс Республіки Таджикистан. перекл. О.В. Коротюк. К.: ОВК, 2019. 288 с.
11. Кримінальний кодекс Республіки Узбекистан. перекл. О.В. Коротюк. К.: ОВК, 2019. 194 с.

Дата першого надходження рукопису до видання: 5.01.2026
Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 26.01.2026
Дата публікації: 2.02.2026